

Mažosios Lietuvos lietuviškos periodinės spaudos slapyvardžių pėdsakais

Audronė MATIJOŠIENĖ

Vilniaus universiteto biblioteka, Universiteto g. 3, 2633 Vilnius, el. p. audrone.matijosiene@mb.vu.lt

Rengiant Lietuvos bibliografijos serijos C „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijų“ rodykles sukaupia nemaža bibliografinio darbo patirtis. Šiame straipsnyje apžvelgiamos Mažosios Lietuvos XX a. pirmojo dešimtmečio lietuviškos periodinės spaudos slapyvardžių vartojimo priežastys, apibūdinamos jų rūšys ir aptariamos pačios problemos.

Mažosios Lietuvos lietuviškieji slapyvardžiai išsamiau netyrinėti. Atpažinti kai kuriuos slapyvardžius padeda prof. Domo Kauno ir Vaclovo Biržiškos knygotyriniai leidiniai bei Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro išleistas žodynas „Lietuviškieji slapyvardžiai“. Paieška sunki todėl, kad jau nebėra liudininkų, neišliko redakcijų archyvų, sudėtinga krašto istorija. Galbūt periodinė spauda gali būti vienintelis šaltinis, galintis padėti atskleisti to krašto šviesuolių kūrybines biografijas ir patikslinti bei papildyti „Lietuviškuosiuose slapyvardžiuose“ pateiktas žinias.

Slapyvardžių vartojimo priežastys gana įvairios. Dažnai slapyvardžiais dangstydavosi politikos veikėjai, ypač rinkiminių kampanijų metu, naujų periodinių leidinių publicistai, gabūs ir produktyvūs autoriai, rašantys į kelių politinių pakraipų laikraščius, literatai, redaktoriai ir redakcijų darbuotojai. Bibliografai spėja, kad daugelis redakcijų darbuotojų kronikines žinutes pasirašinėdavo kriptonimais, simboliais ir įvairiomis geometrinėmis figūromis (stignonimais). Tie ženklai dažniausiai būdavo žymimi prieš vietovardį. Sunku šiandien nustatyti, ar buvo po vieną kitą raštingą spaudos mylėtoją įvairiose vietovėse, ar patys redakcijų darbuotojai rinkdavo medžiagą ir spausdindavo laikraščių skiltyse, pasirašydami savo pasirinktu ženklu.

Politinių partijų laikraščiai turėdavo savų korespondentų, ištikimai pritariančių atitinkamai politinei krypti. Štai į „Konzervatyvų draugystės laišką“ 1905–1911 metais rašo D. Inicialas D. 1905–1910 metais žymi V. Dercikaicio pavardę (o gal slapyvardį?). Rizikinga 1911 metais D. pasirašytus straipsnius priskirti šiam autoriui. Nors jų tematika panaši, tačiau analizuojant tekstus pavyksta aptikti tarp cilučių pasislėpusį kitą autorių – Diesel.

Ištikimas „Konzervatyvų draugystės laiško“ autorius, aktyviai ginantis vokiečių konservatorių pozicijas, buvo F. Giroleit (F. Giruleit; F. F.G. G.). Laikraščių puslapiuose blyksteli žinutė, kad tai kunigas, todėl kyla klausimas, ar nebus tai Vilijus Gaigalaitis. Pats V. Gaigalaitis aiškina „Pagalboje“, kad jam nežinomas asmuo, rašęs tokiais slapyvardžiais. Albertas Juška leidinyje „Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX“ (1997 m.) neužregistruoja kunigo tokia pavarde. Tačiau po metų Anso Baltris sugrįžta prie šio autoriaus. Jis rašo: *O kaip man patlab viens nuo „Priekuliskio“ [„Konzervatyvų draugystės laiško“] ištikimų vyrų jį išdavė, kas tas F.G. per vienas, tai aš dabar galiu didey pritari, kad jis kaip kunigas, o dėl to bene ir vietinis mokyklų užveizdas, o prie to dar tikras lietuvis...¹. Kas jis?*

Aktyviausios politinės veiklos metu, artėjant rinkimams, laikraščiai sumirgėdavo naujais vardais ir pravardem. Taip atsitiko ir per rinkimus į Vokietijos reichstagą 1912 m. Tarp nacionalliberalų laikraščio „Lietuviška ceitunga“ ir specialiai rinkiminei agitacijai įsikūrusios Lietuvių partijos leidinio „Apžvalga“ įsiplieskia polemika, į kurią įsitraukia dar „Nauja lietuviška ceitunga“ ir „Tilžės kelcivis“. Čia pinasi persipina Klaipėdiszko straipsniai. Ligi tol spaudoje tuo slapyvardžiu buvo žinomas tik Anso Bruožis, o dabar laikraščių puslapiuose išnyra dar du Klaipėdiszkiei. Todėl bibliografui ypač sunku nustatyti jų autorystę. Antai „Naujojoje lietuviškoje ceitungoje“ rašo Ne Klaipėdiszks ir Tikrasis Klaipėdiszks, „Lietuviškoje ceitungoje“ – Klaipėdiszks ir Pirmasis Klaipėdiszks, „Tilžės kelcivyje“ – Klaipėdiszks. Tekstų analizė rodo, kad lietuviybės tema polemizuoja tik du autoriai, nors jie ir turi po keletą to paties slapyvardžio variantų. Vienam iš jų „Naujos lietuviškos ceitungos“ ir „Tilžės kelcivio“ autoriui, *lietuviystė – vyrų vyriausias dalykas²*, o „Lietuviškos ceitungos“ Klaipėdiszkiui *...nier lietuviystė pirmasis dalykas, bet viežlybs ir nuobažnas pasielgimas ir mes nemislyjam, kad tuom didį laimėjimą turėsim, jog kokį lietuvininką per deputirtą gautum³*. Apie pastarąjį Klaipėdiszkį „Tilžės kelcivis“ išsitaria, kad jis *sens kunigs yra⁴*. Bibliografai spėja, kad tas senas kunigas yra Jonas Pipiras. „Naujos lietuviškos ceitungos“

ir „Tilžės kelcivio“ autorių padeda išsiaiškinti „Lietuviškos ceitungos“ redakcijos pastaba: *Pirma sakė jis esąs „Neklaipėdiszks“, potom sakė, esąs „Klaipėdiszks“, potom „Tikrasis Klaipėdiszks, taygi pats regis nežin, kas jis yra. (Jis yra pažystamas „Kretingų Anzas“, kurs dabar prie „Sandoros“ dirba. Red.)⁶* Dar viena polemika įmena ir Kretingiszkų Anso mįslę: *...rėdytojįs to laiško [„Apžvalgos“], pons Ansas Baltra arba kaip jis rašos Baltris, kiti vadin jį Kretingiszkų Ansu...⁷*.

Kretingiszkų Ansas į periodinės spaudos apyvertą patenka 1908 metais. „Naujos lietuviškos ceitungos“ priede „Kaimynas“ tuo slapyvardžiu išspausdinami keli literatūriniai kūrinių, o jau 1909 metais – ilga beletristinio pobūdžio lietuvių tautinio judėjimo apžvalga „Tautvyda“, sukėlusį gan ilgą diskusiją, į kurią įsitraukė ir Vydūnas. Tuomet manyta, kad „Tautvydą“ rašė Anso Bruožis. Jau tada šis straipsnis bibliografams kėlė abejonių, nes jo autorius net dusyk kartojo, *aš surinkime užaugęs, likęs esmi ir liksiu*. Tai ne Anso Bruožio leksika. Žinodami, kaip Anso Bruožis principingai vertino surinkimininkus ir riboto turinio protestantiškus rašinius, bibliografai dvejojo, tačiau jų abejones nuslopino autoritetingų asmenų nuomonė ir įsitikinimas, kad jie neklysta, be to, ir visi informaciniai leidiniai šį slapyvardį skyrė Ansu Bruožiui. Tad bibliografai laikėsi anksčiau pateiktos išvados, manydami, kad elgiasi teisingai.

Dar vienas Anso Baltrio slapyvardis paaiškėja taip pat rinkimines kampanijos metu. 1910 metais „Naujojoje lietuviškoje ceitungoje“ išspausdinamas Mikelio Kaitinio straipsnis¹⁰ apie Lietuvių partijos susirinkimą. Jis sukelia polemiką. Pirmasis į jį atsiliepia A.B.....s. Ar tai ne Bruožis? Bibliografas skaito darsyk ir darsyk, kol aptinka paties autoriaus pastebėjimą: *Dabar jau 25 metų sens pastojęs imsiu polytikoj' dirbti...¹¹*.

1912 metų rinkiminė kampanija išryškina ir kitus slapyvardžius pamėgusius raštininkus. Apie „Lietuviškos ceitungos“ kriptonimą M.D. isz B. laikraštis „Apžvalga“ taip rašo: *Nekursai M.D. isz B. regis nieks kits kaip gudrusis feldfėbelis rašo...¹²* Žinodami, kad feldfėbeliu buvo pravardžiuojamas aktyvus Nacionalliberalų partijos interesų gynėjas Mikelis Šuišelis, išsiaiškiname kriptonimą. Tas pats straipsnis įmena ir dar vieną Mikelio Šuišelio kriptonimą: *...straipsnis nekurio J.M. isz K., kursai regis Šuizselio rašytas...¹³*

Patys produktyviausi laikraščių ir žurnalų autoriai – Anso Bruožis, Jonas Vanagaitis, Vydūnas – retai kada rašėsi pavarde. Štai 1904–1909 metų lietuviškoje periodinėje spaudoje bibliografai užregistruoja 54 Anso Bruožio straipsnius, tačiau pavarde jis pasirašo tik du: kaip Lietuvininkų susivienijimo Prūsuoze vadovas ir knygyno Klaipėdoje įsteigėjas. Vydūnas 1908–1909 metais išspausdina 40 straipsnių; trejetą filosofinių – pasirašo Vidūnas, dešimtį – pavarde W. Storost, o kitus kriptonimais. Žurnale „Byrutė“ Jonas Vanagaitis 1910–

1911 metais išspausdina per 50 straipsnių ir tik keturis iš jų pasirašo pavarde. Patys mėgstamiausi to meto J. Vanagaičio slapyvardžiai buvo: Burnots, Lazdaitis, Kubutis, Kudlius, Vaidelotas.

Slapyvardžius buvo pamėgę ir jaunieji literatai. Į „Naujos lietuviškos ceitungos“ priedą „Kaimynas“ eilėraščių lietuviybės tema siuntė Apuokėlis ir Apwynėlis. Wyturys ir Wyburys. 1909 metais Wyturys išspausdina penkis eilėraščius. Viename jų jis apgaili, kad *Nebier tarp mūsų jau Pauksztelio [F. Bajoraičio]...¹⁴*, o 1911 metų „Apžvalgoje“ randame žinutę, kad *Nesenei dar tik kaip pasimirė Pauksztelis ir Wyturys...¹⁵*.

Pastebime, kad laikraščiai nenoriai atskleidžia netgi į Anapus išėjusių savo bendradarbių slapyvardžius. Bibliografams pavyko atskleisti tik jauno kultūrininko Apwynėlio autorystę. Apwynėlio publicistinė veikla trumpa. 1909 metais „Kaimyne“ jis kreipiasi į jaunimą, prašydamas tęsti F. Bajoraičio pradėtą Lietuvių jaunimo susirašinėjimą, o jau 1910 metais tame pačiame žurnale Kretingos Mitridaitis apgaili, kad *jau Apwynėlio neb' yra...¹⁶*. Šįkart slapyvardžio mįslę padėjo įminti Wiens isz jo Draugų trumpame, bet informatyviame nekrologe „Dovas Szimkoraitis“¹⁶.

Atpažinti straipsnių autorius remiantis kalbos analize yra labai sudėtinga. Tačiau žinodami, kad publicistų nebuvo daug, bibliografai daro kai kurias prielaidas. Antai palyginę Anso Bruožio straipsnio „Lietuvei ir Moltkio kandidatūra“ (1911 m.) ir Lietuivio Mažosės Lietuvos straipsnio „Kruvininė, gimusi Kirbszikė...“ (1907 m.) stilių, bibliografai pastarąjį slapyvardį linkę priskirti Ansu Bruožiui. Savitomis kalbos raiškos priemonėmis išsiskyrė žurnalo „Byrutė“ (1910–1911 m.) straipsniai, pasirašyti Burnoto, Lazdaičio, Kudliaus, Kubučio slapyvardžiais. Prisdengęs šiais pramanytais vardais Jonas Vanagaitis skleidė lietuviybės idėjas rinkiminiu laikotarpiu.

Kai kuriuos slapyvardžius bibliografams padėjo atskleisti patys autoriai. Štai F. Bajoraitis eilėrašty „Rudens liukestis – pavasaris“ 1906 m. „Kaimyne“ 5-ame numeryje pasirašo Pauksztelio slapyvardžiu, o 32-ame – jau Papartis. J. Vanagaitis beletrizuotą kvietimą į „Birutės“ draugijos rengiamą vakarą „Naujoje lietuviškoje ceitungoje“ (1910 m.) išspausdina J. inicialu, o tą patį kvietimą „Tilžės kelcivyje“ – jau Szilokarcziamos Mikis.

Mažosios Lietuvos periodinės spaudos slapyvardžių forma ir turinys buvo gana įvairūs. Labiausiai paplitę vadinamieji geonimai. Tai slapyvardžiai, sudaryti iš vietovių, susijusių su konkrečiu žmogumi, pavadinimų: Balandėlis, Doviliškis, Kintiškis, Klaipėdiškis, Kretingiškis, Priekuliškis, Ragainėnas, Sentainių Jonas, Smeltiškis, Wyžiškis ir t. t. Beveik visi to meto lietuviškos spaudos darbininkai rašėsi geonimais, pavyzdžiui: Anso Bruožis – Klaipėdiškis, Anso Baltris – Klaipėdiškis, Kretingiškių Anso, Jonas Jurgelaitis – Sentainių Jonas, Jurgis Rupkalvis – Szilutės Jurgis, Mikelis Hofmanas – Musaičių

Mikelis, Fridrichas Bajoraitis – Balandėlis. Tai tik maža dalelė žinomų autorių. 1906–1907 metų laikotarpiu periodinėje spaudoje randami 35 slapyvardžiai, sudaryti iš Mažosios Lietuvos vietovių pavadinimų.

Autorių mėgiami buvo slapyvardžiai, reiškiantys socialinę ar profesinę padėtį (titlonimai), pavyzdžiui: Agraruks, Knygyno tvarkytojis, Būrelis, Klimkaus surinkimo Draugas, Lietuvosizkas Būrelis, Ūkininkas, Wiens mažas Laukininkas, Wiens Skyrėjas Priekulės parapijos, Žvejys. Paplitę ir slapyvardžiai, sudaryti iš kasdienės kalbos žodžių bei posakių (demonimai), pavyzdžiui: Wiens iš Pirmųjų, Wiens isz Sweczijų, Wiens Parapijonas, Wiens Skaitytojis, Kelmas, Brolis, Sweczias, Twirtybė.

Kaip pseudonimai buvo vartojami įvairių augalų pavadinimai (fitonimai). Lietuvių keliaujančio knygyno bičiulis Dovas Šimkoraitis rašėsi Apwynėlio slapyvardžiu. Jonas Vanagaitis – Aužuolaičiu, Anas Bruožis – Pušaičiu ir Lazdaičiu, F. Bajoraitis – Paparčiu, Rašė Eglė, Eglaitė, tačiau jos taip ir liko neatpažintos. Pradedantys poetai rinkosi paukščių vardus: Apuokėlis, Paukštelis, Wyturys. Dažni buvo slapyvardžiai, susiję su autoriaus tautybe ar etnine grupe (etnonimai): Jaunlietuvis, Lietuwaitė, Lietuwininks, Lietuvis, Wiemas Lietuwininkas. Iš šios grupės slapyvardžių atskleistas tik Lietuvos Sūnus – Jonas Elijošaitis ir spėjamas – Naujoji lietuvizka Dwasytė – Fridrichas Bajoraitis.

Randame slapyvardžių – posakių, nicko bendro neturinčių su rašančiojo pavarde. Tai inkognitomai: Bendras, Netikėtas, Wyburys, Giminės draugas, Tylėtojis ant Pelkės, Prabočių Anūkas, Paszaliėtis, J.W Nyksztukas.

Aptinkama ir frenonimų, nusakančių charakterio bruožus: Nelaimaitis, Persimainąs, Prastaitis.

Labai dažnai buvo vartojami inicialai ir kriptonimai. Tai parašai, kuriuos sudaro tikri ar sugalvoti inicialai ir raidžių junginiai: A. – Anas Bruožis, D. ir G. rašėsi Vilius Gaigalaitis, A.B. ir B. – Anas Baltris, J.R. – Jurgis Rupkalvis, J. – Martynas Jankus, Kristupas Jurkšaitis ir Jonas Vanagaitis, Rt., R. – Morta Raišukytė, P. – Fridrichas Bajoraitis, W., Wd., Wds., S., W. St, St. L. – Vydūnas. 1907–1908 m. lietuviškoje periodinėje spaudoje

aptikta per šimtą tokių kriptonimų. Kriptonimus ypač mėgo giesmių ir pamokslų autoriai bei vertėjai. Štai Kristupas Lekšas vien 1908–1909 metais išspausdino 14 giesmių, kurias pasirašė – K.L., K.L.P., Kr. L., Kr. L. P. Vilius Gaigalaitis „Pagalboje“ spausdinamus pamokslus mėgo pasirašinėti tik G. raide, tačiau bibliografai spėja, kad daugelis nepasirašytų pamokslų priklauso taip pat Viliaus Gaigalaičio plunksnai. Dar Jacobas Quandtas pratarėje J. Behrendto Giesmynui (1745 m.) yra sakęs: „... prie dar gyvų autorių giesmių nurodyti tik jų inicialai, kad ant jų nekristų garbės troškimo šešėlis“. Protestantų Bažnyčios istorijos tyrinėtojas Albertas Juška rašo: *ši individo savybė girtina, deja, ji pastebimai apsinkino literatūros istorikų darbu*¹⁷.

Populiarūs buvo astronomai, kai vietoje pavardės rašomos žvaigždutės. Šie slapyvardžiai buvo ypač mėgiami vokiečių spaudoje. Vien 1908–1909 m. lietuviškoje periodinėje spaudoje aptinkama per trisdešimt tokių žvaigždutėmis, skyrybos ženklais ir geometrinėmis figūromis (stignonimais) pasirašinėjusių autorių.

Pasitaiko ir po vieną kitą rečiau vartojamų rūšių slapyvardį. Aptinkama palindromų – slapyvardžių, kai vardai ir pavardės rašomos iš kito galo (Mikelis Ašmys – Symša). Pasitaiko matronimų, tai slapyvardžiai sudaryti iš motinos mergautinės pavardės (Anas Bruožis – Buksnavičius). Būta ir alonimų – pavardžių, neturinčių su autoriumi nicko bendra (Jonas Vanagaitis – J. Jonaitis). Vartoti prenonimai – tikrieji vardai (Ruta – Rūta Raišukytė).

Atskleisti visų to meto Mažosios Lietuvos lietuviškoje periodinėje spaudoje pateiktų slapyvardžių šiandien nebegalime dėl laiko ir kultūros distancijos. Tačiau nuolat studijuojant šią spaudą tikrieji vardai atsiskleidžia tekstuose. Tai didelio, kruopštaus darbo – tikrinimo, polemikų analizės, įvairių šaltinių gretinimo, dažnai neįskaitomų ir nesuprantamų perdirbinių šifravimo, diskusijų bei ginčų tarp specialistų – rezultatas. Kiekvieno naujo slapyvardžio identifikavimas yra reikšmingas indėlis į lietuvininkų krašto veikėjų kūrybines biografijas, į žodyną „Lietuviškieji slapyvardžiai“, taip pat didelė psichologinė paskata bibliografui.

¹² Ceitungos šauksmai // Apžvalga. – 1911, nov. 21 (Nr. 41), p. [3].

¹³ Pauksztelio paminklas: „Nebier tarp mūsų jau Pauksztelio [F. Bajoraičio]...“ // Wyturys // Kaimynas. – 1909, Nr. 13, p. 97.

¹⁴ Laidotuvės mūsų viengencio brolio ir draugdarbininko Szadagio / Lydėtojis // Apžvalga. – 1911, aug. 22 (Nr. 15), p. [3].

¹⁵ Apwynėlio atminimui: „Jau Apwynėlio neb'yra / Kretingos Mitridaitis // Kaimynas, 1910, Nr. 21, p. 164.

¹⁶ Dowas Szimkoraitis / Wiens isz jo Draugų // Nauja lietuviška

ceitunga. – 1910, meiji 24 (Nr. 61), p. [2].

¹⁷ Juška, Albertas. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI-XX amžiuje. – Klaipėda, 1997. – P. 131.

Apie slapyvardžių rūšis pagal: Zaveckienė, Ž. Slapyvardžiai ir jų aiškinimas // Knygotyra. – T. 25 (1998), p. 378-399; Žirgūlys, A. Apie lietuviškuosius slapyvardžius // Prie redaktoriaus stalo. – Vilnius, 1979. – P. 249-270.

Summary

Tracing Back Pseudonyms of Lithuanian Periodical Press of Lithuania Minor

Audronė MATIJOŠIENĖ

The article aims to reveal the motives of pseudonym use in the periodicals of Lithuania Minor, to characterise their types and to discuss research issues. Pseudonyms were used on a different basis: by the political figures especially those self-actualising themselves during election campaigns as well as by publicists of new periodical publications, by talented and prolific authors, who used to write for several newspapers of different political trends, and by literary figures, editors and members of editorial boards.

Pseudonyms varied in their content and form. Most frequently, pseudonyms were formed out of the place names related to a particular person; some pseudonyms

were related to the author's nationality or ethnic group, etc.

The article concentrates on the analysis of Lithuanian periodicals published over the first decade of the 20th century. Lithuanian pseudonyms used in Lithuania Minor have not been investigated for a long while. The research is hindered by the fact that no witness or archives of editorial boards are left. Historic location of the region is also an important determinant of research activities. Periodicals are the only source to enrich biographies of many public figures of Lithuania Minor and to complement the edited dictionary "Lietuviškieji slapyvardžiai" (*Lithuanian Pseudonyms*).

¹ Gaigalaitis, Vilius. Nurodymas / Gaigalaitis // Pagalba. – 1909, Nr. 11/12, p. 154.

² Baltris, Anas. Ponui F.G. ir „Priekuliszkui“ / Kretingiszkų Anas // Kaimynas. – 1909, Nr. 41, p. 322.

³ Paskutinį kartą Klaipėdiszkui / Tikrasis Klaipėdiszkis // Nauja lietuviška ceitunga. – 1911, jan. 21 (Nr. 9), p. [1].

⁴ „Ne Klaipėdiszkui“ ir kitiems jo draugams / Klaipėdiszkis // Lietuviška ceitunga. – 1911, jan. 3 (Nr. 1), p. [2].

⁵ Lyberalų mieris / Niamuno Sargas // Tilžės keleivis. – 1911, jan. 26 (Nr. 11), priedas „Keleivio draugas“, p. [4].

⁶ Ant apgynimo Pirmojo Klaipėdiszkio prieš neteisius užkabinėjimus // Lietuviška ceitunga. – 1911, febr. 7 (Nr. 11), p. [2].

⁷ Šuišelis, Mikelis. Trumpas atsiliėpimas naujamjam liet. laiškeliai

ir jo prieteliams / Szuiszel // Lietuviška ceitunga. – 1911, okt. 13 (Nr. 83), p. [3].

⁸ Baltris, Anas. Tautvyda / Kretingiszkų Anas // Kaimynas. – 1909, Nr. 5-12.

⁹ Bruožis Anas // Lietuviškieji slapyvardžiai. – Vilnius, 1999. – T. 1, p. 345; Bruožis Anas // Mažosios Lietuvos enciklopedija. – Vilnius, 2000. – T. 1, p. 212; Bruožis Anas // Knygotyra. – Vilnius, 1997. – P. 74.

¹⁰ Kaitinis, Mikelis. Trumpas atsiliėpimas apie lietuvių susiejimą Klaipėdoj // Nauja lietuviška ceitunga. – 1910, febr. 1 (Nr. 13), p. [2].

¹¹ Baltris, Anas. Balselei nuo klaipėdiszkio lietuviu susiejimo / A.B....s. // Nauja lietuviška ceitunga. – 1910, jan. 18 (Nr. 7), p. [2-3].